

Bacskai Sándor

RABBIVÁLASZTÁS JERUZSÁLEMBEN

Ezerkilencszázharminckettő március végén szomorú hír járta be a világ ortodox hitközségeit: Adar hó 19-én, a jeruzsálemi *Saáré Cedeq* kórházban meghalt *R. József Hájim Sonnenfeld*, a Szent Város askenázi főrabbija, a magyar kólél vezetője. A nyolcvanhárom éves aszkéta néhány nappal korábban még huszonhat órás böjtöt tartott, s rendszeresen lejárt az ortodox kórház miqvéjébe; hajnali imája közben lett rosszul. Szentföldi szokás szerint még aznap délután eltemették. A szertartáson mindenki ott volt, aki számított: a város vezetői, az intézmények képviselői, konzulok; a Méa Seárim és a buharai negyed népe; biberkalapos askenázok, strájlmlis hászidok, turbános szefárdok.

A mintegy négyszáz családot számláló magyar kólél külön gyászünnepeket tartott a Haszám Szófér imaházban, ahol a néhány napja Jeruzsálemben tartózkodó *R. József Cvi Duschinszky* huszti főrabbi mondott beszédet. Gyászoltak a budapesti Kazinczy utcai templomban is, és a halottat az összes felekezeti újság méltatta – a cionista, neológ és ortodox lapok hosszú idő után értettek egyet valamiben. Gyászolt a magyar zsidóság, s ezen nincs mit csodálkozni: a volt jeruzsálemi főrabbi ugyanis „magyar” volt; Verbón született, a pozsonyi jesiván tanult, végül Kaboldról költözött a Szentföldre.

De amennyire egységes volt az ortodoxia a megboldogult tiszteletében, annyira megoszlott az utódlás kérdésében.

Jeruzsálemi főrabbinak lenni még akkor is megtiszteltetés, ha nem a cionista „Nemzeti Tanács” által felügyelt *Kneszet Jiszroél*, azaz a palesztinai országos főrabbiság trónjáról volt szó – azon 1918 óta a *mizrahista* (ortodox cionista) *Kuk* főrabbi ült –, hanem az attól teljesen független, de azzal nem egyenjogú, a kormány által önálló hitközségnek még csak el sem ismert, „ultra-ortodox” *Vaad ha-Askenázi* vezetéséről; még akkor is, ha a leendő főrabbinak számtalan problémával kellett szembenéznie.

Mivel Sonnenfeld családjában nem volt olyan utód, aki majdani rabbiként szóba jöhetett volna (fia nem született, veje a szentföldi eszrogkereskedők egyesületét irányította), a főrabbi még életében kijelölte leendő utódját. Választása a már említett József Cvi Duschinszkyre esett, s azt szerette volna, ha a huszti főrabbi azonnal Jeruzsálembé költözik, és rabbihelyettese lesz. Semmiféle rokoni kapcsolat nem volt közöttük, nem is ta-

lálkoztak soha, csupán néhány levelet váltottak egymással. Három dolog szólhatott Duschinszky mellett: ő is a pozsonyi jesiván tanult – a Sonnenfeldet tanító Kszav Szófér fiánál, a Sévet Szóférnál –, s a mindenkori pozsonyi főrabbihoz lojális, annak véleményét és döntéseit elfogadó magyar ortodoxia (ezen belül pedig a magyar kólél és Sonnenfeld) nyilvánvalóan kikérte az akkori főrabbi, Szófér Aqiba véleményét. Másodszor, Duschinszky rabbi-működése alatt, a hászid befolyás ellenére is ugyanazt az askenázi szemléletet képviselte, amely Magyarországon leginkább a pozsonyi dinasztia-alapító, a nagy Haszám Szófér nevéhez fűződik, s amely Sonnenfeldet is jellemezte; amely nemcsak a terjedő haszidizmussal szemben tartott fél lépésnyi távolságot, hanem az azt mereven elutasító vilnai gáon tilalmával sem értett egyet. Vagy ha úgy jobban tetszik, egyesítette magában a talmudi hagyományokat és a rabbinikus tekintélyt az ortodoxiába új színt és frissességet hozó haszid könnyedséggel. A harmadik okot Duschinszky főrabbi nyilvánvaló eredményeiben kell keresni, hiszen mind Huszton, mind pedig előző működési helyén, Galántán, ő virágoztatta fel a jesivát – a huszti rabbiiskola fénykorában négyszáz növendéke volt.

A jelentős „magyarsággal” rendelkező jeruzsálemi ortodoxiának épp ilyen vezetőre volt szüksége: valakinek fel kellett vennie a harcot a fiatalságot veszélyeztető cionizmussal és a bevándorlás ütemével arányosan növekvő elvállaltalanodási folyamattal szemben. Valakinek össze kellett fognia a széthúzókat is.

Az askenázi hitközség el is kezdte a tárgyalásokat Duschinszkyval, aki épp azért utazott március közepén Jeruzsálembé, hogy találkozhasson Sonnenfeld főrabbi-val – a sors játéka, hogy a megbeszélések helyett gyászbeszédet kellett tartania.

Míg a hagyományos ortodoxia biztosra vette Duschinszky megválasztását, a Mizrahival szimpatizálók számukra megfelelőbb jelöltet kerestek. A cionista *Zsidó Szemle* például tényként közölte – igaz, hogy a lettországi *Frimorgen* című lapra hivatkozva –, hogy *R. Eliezer Sakh* lesz Sonnenfeld utódja. A dologban volt valami, később már az *Aguda Jiszroél*, az ortodox világszövetség is emlegette Sakh nevét; ekkor azonban minden erejével Duschinszkyt támogatta, és nemcsak Sonnenfeld végakarata, hanem a magyar ortodoxia kérlelhetetlen anticionizmusa miatt is. Annak ellenére támogatták Duschinszkyt, hogy az Aguda munkájában a magyarok nem vettek részt, hiszen nálunk az ortodoxia működé-

séhez – ellentétben Német- vagy Lengyelországgal – adva voltak a törvényes, hitközségi keretek, és annak ellenére, hogy a magyarországi *Központi Iroda* szinte minden ülésén kijelentette, hogy továbbra sem engedi Aguda-csoportok alapítását. Duschinszky támogatásától tehát két dolgot is remélhetett az Aguda, egyrészt bízott abban, hogy a magyarok a hazai tapasztalatok alapján a Szentföldön is kivívják az ortodoxia autonómiáját, másrészt szerette volna végre elnyerni azok jóindulatát. Más okból, de ugyancsak Duschinszkyt támogatták az Aguda palesztinai csoportjának magyar rabbijai, élükön a volt kassai főrabbi fiával, *Jungreis Bernáttal* és *Horovicz Jonathánnal*, az 1803-ban alapított jeruzsálemi német-holland kólél akkori vezetőjével (már önmagában is érdekes: a volt alsókubini rabbi az „amszterdami kólél” élén...). Az Aguda tehát egyértelműen Duschinszky mellett állt, s azt szerették volna, ha már ott is marad Jeruzsálemben. Legnagyobb meglepetésükre azonban a huszti főrabbi nem adott határozott választ, s rövidesen hazautazott.

Pár hónappal később, júniusban *dr. Ehrmann*, az egyik agudista vezető Kelet-Európába ment, hogy különböző rabbiszemélyiségekkel tárgyaljon. Útjának célja természetesen a jeruzsálemi rabbiszék betöltésével volt kapcsolatos, s ez ügyben találkozott Lengyelország és Litvánia több Talmud-tudósával. Közben a magyar kólél ismét fölajánlotta Duschinszkynek, legyen jeruzsálemi főrabbi, de ő még mindig nem döntött. Nem véletlen, hogy az Aguda jeruzsálemi csoportját és a kóléleket egyesítő askenázi hitközség több ajtón is kopogtatott. Sürgőssé vált az állás betöltése, ugyanis augusztus végén – hogy elhunyt nővére emlékére imaházat emeltesen – a Szentföldre utazott a nagykárolyi főrabbi, a sátoraljaiújhelyi és máramaros-szigeti rebbeék leszármazottja, a magyarországi hászidok egyik vezére: *Teitelbaum Jöél*, a későbbi szatmári rebbe. Jeruzsálemben élő hívei – elsősorban a magyar kólél kisebbségben lévő hászid tagjai – Duschinszky húzódozását látva elhatározták, hogy őt választják meg főrabbinak – az askenázok és az agudisták legnagyobb döbbenetére: a hászidok szefárd rítus szerint imádkoztak, másrészt Teitelbaum *Spira Lázár* munkácsi főrabbiival egyetemben már korábban *ászerolta*, azaz kiátkozta az Agudát, annak túlzott politizálása miatt. Természetesen az Aguda sem rokonszenvezett Teitelbaummal, s visszavágott, hogy a károlyi rabbinak is vannak politikusi vonásai; hogy rövid szentföldi tartózkodása alatt mindenkivel összeveszett; hogy az épülő zsidó telepeket meg sem látogatta; hogy a szombat reggeli imát délután négykor fejezte be; hogy beleszólt a kólél ügyeibe, és vitakozott annak vezetőivel az asszonyok hajviselete miatt. A kólél azonban, bár hivatalosan természetesen nem támogatta Teitelbaum jelölését, attól nem is zárkózott el. A hászid kisebbség nem volt ennyire passzív, és egy éjszaka kiállítottak egy megbízólevelet Teitelbaum nevére. A pozíciót is féltő Aguda erre szeptember 16-án ismét tanácskozott az ügyben, és Jungreis rabbi előterjesztésére Jószéf Cví Duschinszky Jeruzsálem immár hivatalosan is

megválasztott főrabbi lett. *Blau Mór*, a hitközség küldötte akkor már hetek óta Csehszlovákiában volt, hogy a huszti főrabbit rábírja az állás elfogadására. A hivatalos választási eredménnyel és a megbízólevéllel odasietett Horovicz Jonathán is – az ő házában lakott Duschinszky, jeruzsálemi tartózkodása alatt, s ő volt a legaktívabb a megválasztása érdekében –, és egy Pozsonyba összehívott értekezleten, Szófér Aqiba, Sussmann Viktor pesti rabbi, valamint Pappenheim Mór Aguda-elnök jelenlétében átadta a „rabbilevelet”. A felkérésre Duschinszky diplomatikusan felelt: „Mint magánember egy percig sem késlekednék felhasználni az alkalmat arra, hogy letelepedjem Erec Jiszroelban. Ám az én vállalkozásom rendkívül nagy felelősséggel jár, hiszen mint ismeretes, az én életcélom, feladatomban elsősorban nagy jesivát vezetni, Tórárt, istenfélelmet terjeszteni. Ennek a célkitűzésnek biztosítása, illetve az állás elvállalásával összefüggő kérdéskomplexum több előfeltétele kell hogy adva legyen, mielőtt határozott igent mondanék.”

Duschinszky főrabbi világosan megmondta, mit akar: jesivát vezetni és felügyelni a Tóra törvényeinek betartását; politizálni azonban semmiképp. A „kérdéskomplexumnak” nyilván eleme volt a lakás és az ellátás is, hiszen Palesztinában óriási volt a szegénység. De még nagyobb gondot okozott az askenázi hitközség státuszának megoldatlansága, a cionista befolyás, valamint az arab terrorizmus erősödése, amely a vallásos zsidóságot sem kímélte (Hebrónban, egy pogrom során például az ott működő szlobodkai jesiva főrabbijának nővérét csonkították meg). S aggasztotta Duschinszkyt az Aguda és a magyar kólél közötti egyre nyilvánvalóbb széthúzás is.

Az Agudának nagy szüksége volt a kólél szavazataira ahhoz, hogy az ortodox hitközséget érintő ügyekben – így a rabbiválasztásban is – keresztülvihesse akaratát. A kólél azonban tartott az Aguda befolyásának erősödésétől, s nem nézte jó szemmel annak szentföldi terjeszkedését, „ortodox csúcsszervként” való működését. A magyar kólél most is meg akarta őrizni függetlenségét, és – sajnos – a rabbiválasztást használta ürügyként a függetlenség kimondására. Úgy érezték, itt az ideje nyilvánosságra hozni, nem azonosak az Agudával, nem hajtják végre utasításait, és nem játszanak alárendelt szerepet egyetlen kérdésben sem. Kijelentették, hogy az 1912-ben alakult Agudasz Jiszroél figyelme csak akkor fordult a palesztinai telepítések és a bevándorlás felé, amikor a cionizmus és a kólélek teremtette konjunktúra, illetve az európai antiszemitizmus hangosabbá válása miatt az már elkerülhetetlen volt. S a kizárólag a magyar zsidók támogatásából élő kólél konkurenciát látott az újabban föltűnt, „vallási célokra” szánt Aguda-perselyekben is. „Megállapítható, hogy az agudizmus többet ártott a fiatalságnak, mint a cionizmus, mert napi politikát vitt a tanházakba, és a cionizmus a vallástalanokat legalább a zsidósághoz térítette vissza” – mondták. Passzivitásuknak nagy szerepe volt abban, hogy Teitelbaum hászid hívei ne fogadják el Duschinszky megválasztását, és követeljék az új választások kiírá-

ESKÜVŐ A MÉA SEÁRIMBAN. FOTÓ: KÖBANYAI JÁNOS

sát. Csakúgy, mint az Aguda, a hászidok is a kólél tagjainak szavazataiért udvaroltak. Az Aguda a hászidok ellenfeleit szerette volna az askenáz többségű kólélben látni; a hászidok az Agudával való szakításnak örültek. Nem Duschinszky és nem Teitelbaum személyéről volt immár szó, hanem presztízs kérdések soráról az Aguda és a kólél, az Aguda és a hászidok, a hászidok és az askenázok között.

Eleinte csak szavazatokat gyűjtöttek a már megválasztott Duschinszky, illetve a választási eredmény eltörlése érdekében. Később már az utcákon folyt a plakátháború, egymás ászerolása, egymás saktereinek, mézárszékének, alkalmazottainak lejáratása. Hászid asszonyok levelet írtak Duschinszky feleségének: nehogy ide merjen jönni! Mások, a megboldogult Sonnenfeld főrabbi egy régebbi levelét előbányászva kiderítették, hogy ő sem volt agudista – utódja se legyen az. Az Aguda viszont a hászidok rabbiválasztási jogát kérdőjelezte meg. Régi ügyek, sérelmek bukkantak föl. A viszonylag kevés munkácsi viszont Teitelbaumot támogatta, az Aguda is a korábbi ellenféllel, a Mizrahival tárgyalt. Jöjjön Sakh főrabbi, csak legyen már béke. A Mizrahi örült az ortodoxok széthúzásának; a cionisták úgyszintén.

Ebben az ügyben nem volt semmi meglepő. A harmincas évek elején Magyarország több ortodox hitközségében volt hasonló csata. Volt, ahol „szefárd imae-

gyesület” alakult, máshol még egy hitközség a már meglévő mellé. A háttérben a hászidizmus terjedése állt – Európa-szerte egyedülállóan, hiszen Lengyel- vagy Oroszországban, Ukrajnában már rég lehanyaglott a mozgalom; nálunk nem, sőt a 19. sz. végén (Szaplonca), a 20. sz. elején (Bodrogkeresztúr), de még a harmincas években is (Pápa) új hászid központok alakultak. A „tösgyökerez” askenázok és a sokszor lenézett „pólisi” betelepítők között gyakran többéves háborúk dúltak.

Ez a veszély fenyegette a jeruzsálemi hitközséget is, amikor híre jött, hogy Teitelbaum Jóélt szatmári főrabbi választották. Hazautazása után, a sajtónak adott nyilatkozataiból kiderült, hogy végig komolytalannak tartotta jeruzsálemi megválasztását. Teitelbaum nagy politikus volt – talán megérezte, hogy a kelet-európai kisvárosok ünnepelt fejedelmei és cáddikjai csupán rabbikká válnak a rebbék sokaságától hemzsegő Jeruzsálemben; több tízezer híve nélkül elvész majd a sokat megélt falak között?

Teitelbaum hazament, Duschinszky pedig hamarosan elfogadta a jeruzsálemi rabbiszéket. Huszti hitközsége természetesen próbálta marasztalni, de a főrabbi már csak a jesivai szemeszter végét várta. 1933. augusztus 20-án, vasárnap reggel elhagyta a Kárpátalját – tízezer ember búcsúztatta az állomáson –, és egy nap budapesti pihenő után – a búcsúbankettet a *Niszel* vendéglőben

tartották – kedden reggel, Triesztben hajóra szállt. Augustus harmincadikán megérkezett Jaffába, ahol nagy küldöttség fogadta, s kísérte Jeruzsálembe. A főváros zászlódszót öltött. Huszonöt egykori tanítványa kísérte el. A *Besz József Cvi* jesíva hamarosan működni kezdett, a tanházat sok felnőtt is látogatta.

Fél év sem telt el, és Horovicz főrabbi, az Aguda megbízásából felhívást tett közzé: „Köztudomású, hogy Duschinszky főrabbit a szent Erecbe hívtuk, és ígértük, hogy minden tekintetben ellátjuk; nevéhez, nagy múltjához, tudásához és hírnevéhez méltóan megbecsüljük. Sajnos, ma az a helyzet, hogy nagynevű vezérünket nem tudjuk ellátni, a jesívát berendezni, a bóhereket elhelyezni, nagytiszteletű főrabbinak megfelelő templomot biztosítani.” A felhívást még sok követte; néha maga a főrabbi kérte, hogy a kólét és a jeruzsálemi hitközséget támogassák. Egyre nehezebben, és egyre kevesebb pénz gyűlt össze a hazai perselyekben. S noha az 1937-es marienbadi Aguda-konferencián Duschinszkyt mint díszvendéget ünnepelték, gondjain segíteni – úgy látszik – nem tudtak.

Jeruzsálemben még sokáig intrikáltak a vesztesek. Fizetését rendszertelenül kapta meg. Temploma, így gyülekezete nem volt – az imaházakat a hászidok foglalták el, a nagytemplomban a mizrahista Kuk főrabbi szónokolt –, ezért József Cvi Duschinszky, jeruzsálemi ortodox főrabbi szombatoként a lakására hívott össze *minjent*; de még azzal is bajok voltak, mert vallásos híveit zavarta az épület földszintjén működő, katolikus misszió...

Milyen folyóirat a *Kommentár*?

Szabadelvű széles látókörű, biztos ízlésű, elfogulatlan, tisztességes.

Példaképe a kilencven éve fennálló amerikai *Commentary*.

A jelenvaló múltat éppúgy fürkészi, mint a múlttá váló jelent. Nem a fű alól, hanem a magasból szemlélődik. Szívén viseli a kisebbségek sorsát, így a Magyarországon különösen problematikus létü zsidóságát. Elő szeretné mozdítani a Kárpát-medencében élő nemzetiségek közeledését. Nem tágit az emberek közti egyenlőség kipróbált eszméjétől. Világosan beszél, és amit elmond, bizonyítja, illusztrálja. És olvasmányoknak sem utolsó.

Miért fizessen elő a *Kommentár*ra?

- Mert az újságos standokon elborítják a szabad sajtó kétes termékei.
- Mert saját meggyőződését láthatja igazolva benne.
- Mert a keresők lapja, és úgy hisszük, egyelőre még Ön is keresi, nem találja meg az igazságot.
- Mert nem akarjuk, hogy zavarba jöjjön, ha barátai megkérdeik: előfizette-e már?
- Mert így engedményhez jut, nemcsak kényelemhez.
- Mert a tiszta gondolkodás a mai körülmények között a túlélést jelenti

Egy szám ára: 72 Ft.

Évi tíz szám előfizetéssel: 640 Ft.

A lap előfizethető a Polliagua Kft. számláján: Általános Értékforgalmi Bank 204-13961. Előfizetőink jelentkezését várjuk a szerkesztőség címén (Pelle János, 1055 Budapest, Honvéd utca 24. V. em 1.) vagy telefonján: 131-8484.

Szántó T. Gábor

HALLJAD IZRAEL!

[1]

*Ma sem léptem közelebb,
s nem láttam jelét, hogy hamarabb
érkezne Ő, vagy legalább
hírnöke, ki közli: elmarad.
Pohár bor áll az asztalfőn,
s ahogy semmivé párolog,
egyre tűrhetetlenebb,
hogy nem történik meg a dolog.
Bosszúsán hörpintem ki mind
jó Elijáhu serlegét,
hétköznapiok közé bújok
kivárni az Ő idejét.
S ahogy múlik évre év,
úgy vagyok én is kénytelen
belátni telt s üres pohár
között, hogy eredménytelen
várni, hisz mindenből csak
hiánya az, mi rámmere,
s marad kenyér, csók, toll, papír
csitítani, mit nem lehet.*

[2]

*Csupán az elzűmmögött imák
évelő eszmék romjain,
adnak fonalat kezembe,
hogy ezredév mély nyomain
tovább haladjon a múlt.
Mert út lesznek. Pillanatmagam
láncszemmé érik, kűtmélyre ér
az időben, s lám nem hasztalan
létezésem, mert ujjaim
dermedt kezeket tapintanak,
s rajtuk vér áramlik át,
ahogy ajkamon a szavak
formálják: Halljad Izrael!
Zengik: Egyetlenegy!
Körülzsongják, mint mézet méh,
a kimondhatatlan Nevet.
Így zárul reggelre este,
áramkörre kétezer évek,
a szót adják hagyatéku
egymásnak a nemzedékek.
Daços hit szikláit
imáink szóhabarcsa tartja –
szétosztatot a megváltás
hány emberöltő, annyi darabra.*